

Az identitás és állampolgárság kutatása Európában – beszámoló a CiCe-hálózat 2014-es konferenciájáról¹

Június 12. és 14. között az észak-lengyelországi egyetemi város, Olsztyn adott otthont a CiCe (Children's Identity & Citizenship in Europe) hálózat évente megrendezésre kerülő, immár 16. konferenciájának. A londoni székhelyű szervezet az Európai Bizottság élethosszig tartó tanulás programja által támogatott Erasmus felsőoktatási hálózat keretében működik, s 30 európai ország felsőoktatási intézményét fogja össze. Szervezetként döntő szerepet tölt be az európai fiatalok identitásának kutatásában, annak a fejlődési folyamatnak a feltérképezésében és mélyebb megismerésében, amely az identitás számos összetevőjének kialakulásához, valamint a fontosabb társadalmi, politikai, gazdasági összefüggések megértéséhez vezet.

A szervezet tudományos tanácskozásainak 1999 óta minden évben más európai főváros vagy nagyváros ad otthont. Az utóbbi évek helyszínei között találjuk Barcelonát, Dublint, Yorkot és Lisszabont is; Budapest pedig korábban, 2002-ben írta be magát a CiCe-konferenciák történetébe.² A 2014-es konferencián 32 ország (ebből 28 európai ország) 120 pedagógiai-pszichológiai kutatója mutatta be legújabb kutatási eredményét, amellyel összlétszámát tekintve inkább a kisebb, kulturális összetételét tekintve viszont az egyik legszínesebb nemzetközi konferenciának tekinthető. Az egyes országokból jellemzően 1–2 kutató képviselte magát, a legnagyobb előadói létszámmal Lengyelország mint rendező ország (26 fő), Lettország (18 fő), Spanyolország (11 fő), az Egyesült Királyság (9 fő) és Görögország (9 fő) vett részt. Magyarországról e cikk szerzői vettek részt előadóként, valamint a nyári iskola mentoraként Fülöp Márta és Örkény Antal képviselte még hazánkat.

A konferencia programjában a tematikus szekcióülések domináltak (összesen 25), a rendezvényt emellett 7 workshop, 4 plenáris előadás és 1 szimpózium gazdagította. A program összeállításakor a szervezők törekedtek arra, hogy mindhárom nap tematikus szekcióülései jól körülhatárolható, egymáshoz viszonylag közel álló témák álljanak a középpontban. Az első nap szekcióinak fókuszában így elsősorban a szociális inklúzió és kirekesztés témái álltak. A második nap előadásai a különböző identitás-összetevők (például szelf, nemzeti és európai identitás) konstruálásnak folyamatát, továbbá a média állampolgári fejlődésre gyakorolt szerepét állították középpontba, a harmadik nap szekcióülései pedig a fiatalok aktivitásformái és az önkéntesség, illetve a tantervi kutatások körül csoportosultak.

A konferencián bemutatott 71 tematikus előadás többsége a kvalitatív kutatási irányvonalhoz tartozott, a kismintás vizsgálatok, a fókuszcsoporthoz interjúk eredményeinek bemutatásával foglalkozó prezentációk, valamint az elméleti jellegű előadások dominanciája volt érzékelhető. Mindössze az előadások 20 százaléka számolt be nagymintás, 100

fős minta-elemszámot meghaladó empirikus kutatás eredményeiről. Utóbbiak közül – a téma újszerűsége, komplexitása és a vizsgálat lebonyolítása során megmozgatott kutatói apparátus nagysága miatt – Beata Krzywosz-Rynkiewicz előadását érdemes kiemelni. Az előadás az optimista beállítottság és az állampolgári aktivitásra való hajlandóság közötti összefüggéseket vizsgálta 1780 lengyel, brit, spanyol és török diák három életkori csoportjában (11, 14 és 18 évesek). A kutatás tanulsága szerint a 11 évesek tekinthetők a legoptimistábbnak, viszont az optimista beállítottság nem függ össze a tradicionális állampolgári aktivitásformákkal (például bármiféle kampányban való részvétellel).

Több szempontból is a rendezvény érdekes színfoltja volt az egyetlen szimpózium. Egy három országra kiterjedő kutatási projektben az előadók angol, spanyol és svéd társadalomismereti tankönyveket vizsgálták abból a szempontból, hogy az állampolgárság különböző jelentésrétegei (állampolgár, identitás, társadalmi sokféleség) miként jelennek meg az egyes országok tankönyveiben. Mindhárom országra jellemző, hogy az oktatáspolitikai által képviselt „hivatalos” vagy közvetítendő tartalmak és szemléletformáló megközelítések – különösen a kisebbségek, nemek és társadalmi rétegek esetében – nem egyeztethetők össze a valóságos (mindennapi) élet reprezentációival. E jelenségre élesen rávilágított Ralph Leighton előadása, aki brit tankönyvek képmáselemzését végezte el. A kutató azt vizsgálta, hogy a társadalomismereti tankönyvekben közvetített képek mint szociális konstrukciók milyen mértékben közvetíthetnek hiteles vagy torz képet a különböző társadalmi csoportokról.

Plenáris előadások, workshopok és rendhagyó szekciók

A konferencia három napja alatt négy plenáris előadás hangzott el. Az első napon Alistair Ross egy, a serdülők identitáskonstrukcióinak feltárására irányuló kutatási program európai eredményeiről számolt be. A kelet-európai serdülők vizsgálata azért is érdekes, mert a serdülők az egykori szocialista országokból kerültek ki, ám a rendszerváltási hullám után születtek, így közvetlen tapasztalatokkal már csak az Európai Unióról rendelkeznek. Az eredmények szerint a kulturális tényezők, a közéleti jelenségek (például politikuskok, közhangulat), a szülőktől való különbözőség vágya, valamint az országban élő kisebbségektől való elkülönülés tekinthető a nemzeti identitás hajtóerejének. Az európai identitás esetében a fiatalok az utazás lehetőségét, a gazdasági lehetőségeket, a biztonságot, valamint az emberi jogok garantálását említették meg. Ugyanakkor az interjúk arra is rámutattak, hogy a serdülők konfliktust is érzékelnek az identitások között, és attól tartanak, hogy az Európai Unió fenyegetést jelent a nemzeti tradíciókra és a kultúrára. Ross hangsúlyozta, hogy az identitás egy sokarcú, változékony jelenség; olyan, mint a kaleidoszkóp: folyamatos változásban van, ugyanakkor jellegzetes mintázattal is rendelkezik.

Chris Gifford az Európai Unióhoz való viszonyulásról beszélt előadásában, s elsősorban az Egyesült Királyságra fókuszált. Az euroszkepticizmus erősödésében a gazdasági okokat és a bevándorlóktól való félelmet emelte ki, és mivel az említett jelenségek elsősorban az idősebbeket és a leszakadó társadalmi rétegeket fenyegetik, érthető módon ők elégedetlenebbek az Európai Unióval. Az erős európai identitással rendelkezők és az euroszkeptikusok között húzódó törésvonal egybeesik a politikai ideológiák törésvonalával. Az EU-val elégedetlen rétegek a radikális politikát követő új szélsőséges pártokban találják meg képviselőiket, akik ennél fogva egyre nagyobb befolyásra tesznek szert az Európai Parlamentben. Az előadás fő üzenete ugyanakkor reménykeltő, mivel a felnövekvő generációk pozitívan viszonyulnak az EU-hoz.

Maria Lewicka a helyek (elsősorban a lakóhely) identitásformáló szerepét tekintette át előadásában. Kiemelte, hogy sem a pszichológiai kutatások, sem az identitással foglalkozó munkák nem szentelnek jelentősebb figyelmet a helyekhez kötődő identitásnak.

Ennek az az oka, hogy a pszichológiában uralkodó elméletvezérelt megközelítések és kísérleti módszerek nem alkalmasak a téma vizsgálatára, ezért multidiszciplináris megközelítésre lenne szükség. A helyek szerepének intenzívebb pszichológiai kutatása azért is indokolt volna, mert fontos szerepet töltenek be az identitás formálódásában, másrészt a globalizálódó világban átalakulóban vannak a hagyományos terek, új típusú életterek és szabadidős terek jelennek meg. Lewicka hangsúlyozta, hogy a helyekhez való kötődés összefügg a közéleti részvétellel, hiszen azok, akik lakóhelyükkel kapcsolatban pozitívabb érzésekről számolnak be, hajlamosabbak részt venni a közösség életében.

A konferencia utolsó napján Kerry Kennedy az állampolgári nevelés kutatásának kihívásait tekintette át. Kennedy azt tartja a fő problémának, hogy a kutatások élesen elkülönítik egymástól az állampolgárságot és az identitást. Az identitást az állampolgári műveltség részének tekintik, miközben legtöbbször az előbbinek csak egy szeletére, a nemzeti azonosságtudatra fókuszálnak. Ennek oka abban keresendő, hogy az állampolgárság megragadása könnyebb feladatnak bizonyul, míg az identitásnak számos formája létezik, melyek átfedik egymást, s közben folyamatos változáson is keresztülmennek. Egy ilyen komplex jelenség mérésének megvalósítása kihívást jelent, amelyre eddig elvélve vállalkoztak az állampolgári neveléssel foglalkozó munkák. Az előadás fő üzenete, hogy átalakulóban van az állampolgári műveltség kutatása, melyben várhatóan határozottabb hangsúlyt fog kapni az identitásformák feltérképezése.

A plenáris előadások mellett workshopok is gazdagították a konferencia programját. A *Discussion, debate, deliberation* című műhelymunkán a résztvevők megismerkedhettek a megbeszélés és vita alkalmazásával, a vitavezetés technikáival. Egy másik foglalkozás az emlékezés fontosságát járta körül, és azt szemléltette, hogy a múltra való emlékezés, az események értelmezése és értékelése miként építhető be az állampolgári nevelésbe. A szocialista múlt hagyatéka és az állampolgári nevelés közötti kapcsolatot boncolgatta az a workshop, amelyet *Overcoming postcommunism: the hidden lessons of East Europe's past* címmel rendeztek meg. A foglalkozás célja az volt, hogy szemléltesse, az egykori vasfüggöny mögötti országok állampolgári nevelésében sajátos egyéni mintázatok figyelhetők meg, miközben egyre több a hasonlóság a nyugat-európai országok gyakorlatával.

A műhelyfoglalkozások mellett két további rendhagyó szekcióra került sor. Az egyik foglalkozáson a résztvevők megtekinthették a *Hard to become who you are*³ című filmet, amely oktatási segédletként készült. A film célja, hogy több rövid történet által végigkalauzolja a nézőket az 1914 óta lezajlott fontosabb történelmi eseményeken. A történet során fiatal főhősök járják végig a bemutatott eseményeket, miközben szembesülnek a múlt terheivel és a jövő kihívásaival. A film megoldást is kínál a történetekben bemutatott nehézségekre. A másik rendhagyó szekció főszereplői helyi iskolákból érkező lengyel tanulók voltak. A fiatalok és a részt vevő kutatók kölcsönösen kérdezhettek egymástól, ezáltal minden résztvevő bepillantást kaphatott azokba a kérdésekbe, amelyek a másik kommunikációs partnert foglalkoztatják.

Nyári iskola

A konferenciához szervesen kapcsolódott egy doktoranduszok számára szervezett nyári iskola is. A rendezvényen összesen 9 hallgató vett részt, akik különböző európai országokból érkeztek (Egyesült Királyság, Ciprus, Lettország, Magyarország és Lengyelország). A CiCe kutatóiból szerveződő szűkebb közösség elkötelezett a fiatal kutatók szakmai fejlődése iránt is, amely a nyári iskolák megszervezésében csúcsonosodik ki. A doktoranduszok fejlődését belső, „intézményi” mentorrendszer hivatott biztosítani; a konferenciát szervező kutatók a nyári iskola munkájában tutorként is részt vettek; hazánkból Fülöp

Márta és Örkény Antal vállalt mentori szerepet. A doktoranduszok önálló előadással készültek a főkonferenciára, amelyet szimpóziumi keretek között mutattak be az érdeklődőknek. A prezentációkra való felkészülést – a mentorokkal való konzultáció mellett – a nyári iskola külön szekciói biztosították, amelyek lehetőséget adtak az alkalmazott vagy tervezett módszerek, az alkalmazás lehetőségeinek és korlátainak megvitatására.

Az egyik Ph.D-hallgató előadása pszichológiai megközelítésben foglalkozott a fiatal felnőttek önértékelésével, valamint a felnőttek testi fenyítéssel kapcsolatos emlékeinek kutatásával. Egy másik előadás szociológiai megközelítésben tárgyalta a hagyományos apaszerepben bekövetkező változásokat s a téma vizsgálatának időszerűségét. Érdekes színfolt volt az az előadás, amely egy filozófiai gondolat pedagógiai gyakorlatban való megvalósításának lehetőségeivel foglalkozott. Az előadások többsége ugyanakkor az oktatás szempontjából közelített meg egy-egy kutatási problémát, így foglalkoztak például a kulturális identitás és a tanulás lehetséges kapcsolatával, a szülők közoktatással való elégedetlenségének okaival, illetve a nemzeti szimbólumok történelemtankönyvekben való előfordulásával. Végül egy előadás olyan kísérlet terveibe nyújtott betekintést, amely tanár szakos hallgatók képzettségének megváltoztatását célozza meg, és a természettudományi oktatás és az állampolgári nevelés lehetséges kapcsolatára kívánja a hallgatók figyelmét felhívni.

A hallgatók közötti együttműködés és a jó kapcsolatok kiépüléséhez az is hozzájárult, hogy a résztvevőknek egy, a konferencia témájához kapcsolódó kutatási kérdés megválaszolására alkalmas kutatást kellett megtervezniük csoportmunka keretében. Bár a feladat középpontjában egy fiktív kutatás állt, a hallgatók értékes tapasztalattal gazdagodhattak a tervezés és a kutatói tudatosság fontosságával kapcsolatban.

Összegzés

A konferencia és a hozzá kapcsolódó közösségi programok kiváló lehetőséget biztosítottak a kutatóknak az állampolgárság és az identitás témakörében végzett kutatásaik bemutatására, megvitatására és a kapcsolatépítésre. A CiCe hálózata mindenképpen hiánypótló, hiszen összefogja mindazon kutatókat, akik az állampolgári nevelés témáival foglalkoznak. Az Európai Unió azonban az eddigi formában nem finanszírozza tovább a szervezet működését; a hálózat a jövőben Jean Monet Networks keretében kisebb kapacitással működhet tovább. Az állampolgárság és az identitás kutatása iránt érdeklődők ugyanakkor csatlakozhatnak a Children's Identity & Citizenship European Association szervezetéhez is, amely azokat a téma kutatása iránt elhivatott akadémikusokat tömöríti, akik a CiCe hálózatának köszönhetően találtak egymásra.

Jegyzetek

¹ Kinyó László publikációt megalapozó kutatása a TAMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² A CiCe konferenciáinak honlapja, valamint a korábbi években elhangzott előadások kivonata elérhető a

hálózat honlapján: http://cice.londonmet.ac.uk/publications/publications_home.cfm

³ A film megtekinthető az alábbi linken: <https://www.youtube.com/watch?v=tLcndznoWs8>

Kinyó László

SZTE Neveléstudományi Intézet

Dancs Katinka

SZTE Neveléstudományi Doktori Iskola